

Системи диференцијалних једначина

Хомогени системи линеарних диференцијалних једначина са константним коефицијентима

Систем линеарних диференцијалних једначина је систем облика

$$\left. \begin{array}{l} x'_1 = a_{11}(t)x_1 + \cdots + a_{1n}(t)x_n + b_1(t) \\ \vdots \qquad \qquad \qquad \vdots \qquad \qquad \qquad \vdots \\ x'_n = a_{n1}(t)x_1 + \cdots + a_{nn}(t)x_n + b_n(t) \end{array} \right\},$$

или краће

$$\frac{dX}{dt} = A(t) \cdot X + B(t),$$

где је

$$X = X(t) = \begin{bmatrix} x_1(t) \\ \vdots \\ x_n(t) \end{bmatrix}, \quad B(t) = \begin{bmatrix} b_1(t) \\ \vdots \\ b_n(t) \end{bmatrix} \quad \text{и} \quad A(t) = \begin{bmatrix} a_{11}(t) & \cdots & a_{1n}(t) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1}(t) & \cdots & a_{nn}(t) \end{bmatrix}$$

Уколико је $b_1(t) = \dots = b_n(t) = 0$, онда кажемо да је систем хомоген. Ако је $a_{i,j}(t) = a_{ij} = \text{const}$, $i, j \in 1, \dots, n$, онда тај систем називамо системом линеарних диференцијалних једначина са константним коефицијентима. Нас ће у наставку управо интересовати хомогени системи линеарних диференцијалних једначина са константним коефицијентима, односно системи облика

$$\left. \begin{array}{l} x'_1 = a_{11}x_1 + \cdots + a_{1n}x_n \\ \vdots \\ x'_n = a_{n1}x_1 + \cdots + a_{nn}x_n \end{array} \right\} \Leftrightarrow \frac{dX}{dt} = A \cdot X.$$

Ако су позната линеарно независна решења система, $X_1(t) = \begin{bmatrix} x_{11}(t) \\ \vdots \\ x_{1n}(t) \end{bmatrix}, \dots, X_n(t) = \begin{bmatrix} x_{n1}(t) \\ \vdots \\ x_{nn}(t) \end{bmatrix}$,

тада је опште решење система дато са

$$X(t) = C_1 \cdot X_1(t) + \cdots + C_n \cdot X_n(t).$$

Преостаје да опишемо поступак налажења тих n линеарно независних решења $X_1(t), \dots, X_n(t)$:

Нека су $\lambda_1, \dots, \lambda_n$ решења карактеристичне једначине $\det(A - \lambda I) = 0$. Свакој сопственој вредности одговара једно партикуларно решење, и то на следећи начин:

1. Уколико је λ_i једнострука реална сопствена вредност, тада је $X_i = M \cdot e^{\lambda_i t}$, где је M један сопствени вектор који одговара сопственој вредности λ_i . Њега одређујемо из једначине $(A - \lambda_i I)M = O$.
2. Ако је $\lambda_i = \lambda_{i+1}$ двострука реална сопствена вредност, тада је $X_i = (M_1 + M_2 t)e^{\lambda_i t}$ и $X_{i+1} = (M_1 + M_2 t)e^{\lambda_i t}$, где су (M_1, M_2) нека решења система $\begin{cases} (A - \lambda_i I)M_1 = M_2 \\ (A - \lambda_i I)M_2 = O \end{cases}$. Напоменимо да је потребно одредити два независна решења система, по једно за X_i и X_{i+1} !
3. Ако је λ_i једнострука комплексна сопствена вредност, и $\lambda_{i+1} = \lambda_i$, тада је $X_{\text{ком}} = M e^{\lambda_i t}$, одакле су тражена два партикуларна решења дата са $X_i = \text{Re}(X_{\text{ком}})$ и $X_{i+1} = \text{Im}(X_{\text{ком}})$.

1. Решити систем

$$\left. \begin{array}{l} x' = 2x - y - z \\ y' = 12x - 4y - 12z \\ z' = -4x + y + 5z \end{array} \right\}.$$

Решење. Из датог система следи да је

$$(16) \quad x'' = 2x' - y' - z' = 2(2x - y - z) - (12x - 4y - 12z) - (-4x + y + 5z) = -4x + y + 5z,$$

а одатле и

$$(17) \quad x''' = -4x' + y' + 5z' = -16x + 5y + 17z.$$

Из једнакости (16) и прве једначине система добијамо да важи

$$\left. \begin{array}{l} y + z = 2x - x' \\ y + 5z = 4x + x'' \end{array} \right\},$$

одакле се једноставно добија да је

$$(18) \quad y = -\frac{1}{4}(5x' + x'' - 6x), \quad z = \frac{1}{4}(x' + x'' + 2x).$$

Заменом овако одређених y и z у (17) добијамо линеарну једначину трећег реда са константним коефицијентима

$$(19) \quad x''' - 3x'' + 2x' = 0.$$

Из карактеристичне једначине која одговара тој диференцијалној једначини, $\lambda^3 - 3\lambda^2 + 2\lambda = 0$, добијамо да је $\lambda \in \{0, 1, 2\}$, одакле закључујемо да је опште решење једначине (19) дато са

$$x(t) = C_1 + C_2 e^t + C_3 e^{2t}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

Диференцирањем добијамо да је

$$x' = C_1 e^t + 2C_3 e^{2t},$$

односно

$$x'' = C_2 e^t + 4C_3 e^{2t},$$

па заменом у (18) једноставно добијамо да је

$$y = \frac{3}{2}C_1 - 2C_3 e^{2t}, \quad z = \frac{1}{2}C_1 + C_2 e^t + 2C_3 e^{2t}.$$

Дакле, решење система је дато са

$$\left. \begin{array}{l} x(t) = C_1 + C_2 e^t + C_3 e^{2t} \\ y(t) = \frac{3}{2}C_1 - 2C_3 e^{2t} \\ z(t) = \frac{1}{2}C_1 + C_2 e^t + 2C_3 e^{2t} \end{array} \right\}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

2. начин: Урадићемо задатак и матричном методом, што ће нам убјудуће бити први избор за решавање система. Ако је A матрица датог система, тада се из карактеристичне једначине $\det(A - \lambda I) = 0$, односно

$$\begin{vmatrix} 2 - \lambda & -1 & -1 \\ 12 & -4 - \lambda & -12 \\ -4 & 1 & 5 - \lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow -\lambda^3 + 3\lambda^2 - 2\lambda = 0$$

добијају сопствене вредности $\lambda_1 = 0$, $\lambda_2 = 1$ и $\lambda_3 = 2$. Анализирамо сваку сопствену вредност понаособ:

За $\lambda_1 = 0$, сопствени вектор $M = \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix}$ одређујемо из једначине $(A - 0 \cdot I)M = O$, односно

$$\begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 12 & -4 & -12 \\ -4 & 1 & 5 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} \Leftrightarrow \begin{cases} 2a - b - c = 0 \\ 12a - 4b - 12c = 0 \\ -4a + b + 5c = 0 \end{cases}.$$

Решење претходног система је $(a, b, c) = (2\alpha, 3\alpha, \alpha)$, $\alpha \in \mathbb{R}$, а скуп свих сопствених вектора је

дат са $M = \begin{bmatrix} 2\alpha \\ 3\alpha \\ \alpha \end{bmatrix}$, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Нама је за партикуларно решење довољно да изаберемо једног

представника из скupa сопствених вектора, тако да за $\alpha = 1$ добијамо $X_1(t) = \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \\ 1 \end{bmatrix} e^{0 \cdot t}$.

За $\lambda_2 = 1$, сопствени вектор $M = \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix}$ одређујемо из једначине $(A - 1 \cdot I)M = O$, односно

$$\begin{bmatrix} 1 & -1 & -1 \\ 12 & -5 & -12 \\ -4 & 1 & 4 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} \Leftrightarrow \begin{cases} a - b - c = 0 \\ 12a - 5b - 12c = 0 \\ -4a + b + 4c = 0 \end{cases}.$$

Решење претходног система је $(a, b, c) = (\alpha, 0, \alpha)$, $\alpha \in \mathbb{R}$, а скуп свих сопствених вектора је дат са

$M = \begin{bmatrix} \alpha \\ 0 \\ \alpha \end{bmatrix}$, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$, одакле за $\alpha = 1$ добијамо $X_2(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{bmatrix} e^{1 \cdot t}$.

Конечно, за $\lambda_3 = 2$, сопствени вектор $M = \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix}$ одређујемо из једначине $(A - 2 \cdot I)M = O$, односно

$$\begin{bmatrix} 0 & -1 & -1 \\ 12 & -6 & -12 \\ -4 & 1 & 3 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} \Leftrightarrow \begin{cases} -b - c = 0 \\ 12a - 6b - 12c = 0 \\ -4a + b + 3c = 0 \end{cases}.$$

Решење претходног система је $(a, b, c) = (\alpha, -2\alpha, 2\alpha)$, $\alpha \in \mathbb{R}$, а скуп свих сопствених вектора је дат

са $M = \begin{bmatrix} \alpha \\ -2\alpha \\ 2\alpha \end{bmatrix}$, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. За $\alpha = 1$ добијамо $X_3(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ -2 \\ 2 \end{bmatrix} e^{2 \cdot t}$.

На основу одређених партикуларних решења, можемо одредити опште решење. Важи

$$X(t) = C_1 X_1(t) + C_2 X_2(t) + C_3 X_3(t) = C_1 \cdot \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \\ 1 \end{bmatrix} + C_2 \cdot \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{bmatrix} e^t + C_3 \cdot \begin{bmatrix} 1 \\ -2 \\ 2 \end{bmatrix} e^{2t},$$

односно

$$\left. \begin{array}{l} x(t) = 2C_1 + C_2 e^t + C_3 e^{2t} \\ y(t) = 3C_1 - 2C_3 e^{2t} \\ z(t) = C_1 + C_2 e^t + 2C_3 e^{2t} \end{array} \right\}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

□

2. Решити систем

$$\begin{cases} x' = 3x - y + z \\ y' = -x + 5y - z \\ z' = x - y + 3z \end{cases}.$$

Решење. Нека је A матрица датог система. Тада је $\det(A - \lambda I) = 0$ еквивалентно са

$$0 = \begin{vmatrix} 3-\lambda & -1 & 1 \\ -1 & 5-\lambda & -1 \\ 1 & -1 & 3-\lambda \end{vmatrix} = \lambda^3 - 11\lambda^2 + 36\lambda - 36 = p(\lambda).$$

Није тешко уочити да је $\lambda = 2$ једна нула полинома $p(\lambda)$. Дељењем полинома $p(\lambda)$ полиномом $\lambda - 2$ добијамо да важи $p(\lambda) = (\lambda - 2)(\lambda^2 - 9\lambda + 18) = (\lambda - 2)(\lambda - 3)(\lambda - 6)$. Дакле, сопствене вредности матрице A су $\lambda_1 = 2$, $\lambda_2 = 3$ и $\lambda_3 = 6$. Као и у претходном задатку ћемо одредити сопствени вектор за сваку од сопствених вредности као нетривијално решење једначине

$$(20) \quad (A - \lambda_i I)M = O, \quad i = 1, 2, 3.$$

За $\lambda_1 = 2$ се (20) своди на систем

$$\begin{cases} a - b + c = 0 \\ -a + 2b - c = 0 \\ a - b + c = 0 \end{cases},$$

чије је решење $(a, b, c) = (\alpha, 0, -\alpha)$, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$, одакле је $X_1(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ -1 \end{bmatrix} e^{2t}$.

Слично, за $\lambda_2 = 3$ и $\lambda_3 = 6$ добијамо системе

$$\begin{cases} b - c = 0 \\ a - 2b + c = 0 \\ a - b = 0 \end{cases}, \quad \begin{cases} 3a + b - c = 0 \\ a + b + c = 0 \\ a - b - 3c = 0 \end{cases}$$

чија су решења (α, α, α) , односно $(\alpha, -2\alpha, \alpha)$, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Одатле добијамо независна партикуларна решења $X_2(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} e^{3t}$ и $X_3(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ -2 \\ 1 \end{bmatrix} e^{6t}$. Опште решење је сада

$$\begin{cases} x(t) = C_1 e^{2t} + C_2 e^{3t} + C_3 e^{6t} \\ y(t) = C_2 e^{3t} - 2C_3 e^{6t} \\ z(t) = -C_1 e^{2t} + C_2 e^{3t} + C_3 e^{6t} \end{cases}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

□

3. Решити систем

$$\begin{cases} x' = -2x - 3y + 3z \\ y' = x + 2y - z \\ z' = -x - y + 2z \end{cases}.$$

Решење. Нека је A матрица датог система. Тада је $\det(A - \lambda I) = 0$ еквивалентно са

$$0 = \begin{vmatrix} -2 - \lambda & -3 & 3 \\ 1 & 2 - \lambda & -1 \\ -1 & -1 & 2 - \lambda \end{vmatrix} = -\lambda(\lambda - 1)^2,$$

па имамо једну једносткуку сопствену вредност $\lambda_1 = 0$ и једну двоструку сопствену вредност $\lambda_{2,3} = 1$.

Као и у претходним задацима, за $\lambda_1 = 0$ једноставно одређујемо одговарајуће партикуларно решење $X_1(t) = \begin{bmatrix} 3 \\ -1 \\ 1 \end{bmatrix}$.

За $\lambda_{2,3} = 1$ имамо два независна партикуларна решења облика $(M_1 + M_2 t)e^t$, где $M_1 = \begin{bmatrix} a_1 \\ b_1 \\ c_1 \end{bmatrix}$ и $M_2 = \begin{bmatrix} a_2 \\ b_2 \\ c_2 \end{bmatrix}$ добијамо из $(A - I)M_1 = M_2$ и $(A - I)M_2 = O$, односно

$$\left. \begin{array}{l} -3a_1 - 3b_1 + 3c_1 = a_2 \\ a_1 + b_1 - c_1 = b_2 \\ -a_1 - b_1 + c_1 = c_2 \end{array} \right\}, \quad \left. \begin{array}{l} -3a_2 - 3b_2 + 3c_2 = 0 \\ a_2 + b_2 - c_2 = 0 \\ -a_2 - b_2 + c_2 = 0 \end{array} \right\},$$

одакле је $a_2 = b_2 = c_2 = 0$ и $c_1 = a_1 + b_1$, при чему су a_1 и b_1 произвољне вредности. Одабиром вредности за a_1 и b_1 добијамо X_2 и X_3 : За $a_1 = 0$ и $b_1 = 1$ је

$$X_2(t) = \left(\begin{bmatrix} 0 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} t \right) e^t = \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} e^t,$$

док је за $a_1 = 1$ и $b_1 = 0$

$$X_3(t) = \left(\begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} t \right) e^t = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{bmatrix} e^t.$$

Опште решење је сада

$$\left. \begin{array}{l} x(t) = 3C_1 + C_3 e^t \\ y(t) = -C_1 + C_2 e^t \\ z(t) = C_1 + (C_2 + C_3) e^t \end{array} \right\}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

□

4. Решити систем

$$\left. \begin{array}{l} x' = x - y + z \\ y' = x + y - z \\ z' = -y + 2z \end{array} \right\}.$$

Решење. Карактеристични полином матрице датог система је $(2 - \lambda)(\lambda - 1)^2$. За $\lambda_1 = 2$ једнотавно добијамо партикуларно решење $X_1(t) = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{bmatrix} e^{2t}$, док за $\lambda_{2,3} = 1$ имамо систем

$$\left. \begin{array}{l} -b_1 + c_1 = a_2 \\ -c_1 = b_2 \\ -b_1 + c_1 = c_2 \end{array} \right\}, \quad \left. \begin{array}{l} -b_2 + c_2 = 0 \\ -c_2 = 0 \\ -b_2 + c_2 = 0 \end{array} \right\},$$

одакле је $a_2 = b_2 = c_2$, $a_1 = c_1 + c_2$ и $b_1 = c_1 - c_2$. За $c_1 = 1$, $c_2 = 0$ добијамо решење $X_2(t)$, а за $c_1 = 0$, $c_2 = 1$ добијамо $X_3(t)$, где је

$$X_2(t) = \left(\begin{bmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} t \right) e^t = \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} e^t, \quad X_3(t) = \left(\begin{bmatrix} 1 \\ -1 \\ 0 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix} t \right) e^t = \begin{bmatrix} 1+t \\ -1+t \\ t \end{bmatrix} e^t,$$

па је опште решење дато са

$$\left. \begin{aligned} x(t) &= C_1 e^{2t} + C_2 e^t + C_3 (1+t) e^t \\ y(t) &= C_2 e^t + C_3 (t-1) e^t \\ z(t) &= C_1 e^{2t} + C_2 e^t + C_3 e^t \end{aligned} \right\}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

□

5. Решити систем

$$\left. \begin{aligned} x' &= 4x - 3y \\ y' &= 3x + 4y \end{aligned} \right\}.$$

Решење. Ако је A матрица датог система, тада сопствене вредности налазимо као решење једначине $\det(A - \lambda I) = 0$, односно

$$0 = \begin{vmatrix} 4-\lambda & -3 \\ 3 & 4-\lambda \end{vmatrix} = (\lambda - 4)^2 + 9 = (\lambda - 4 - 3i)(\lambda - 4 + 3i).$$

Дакле, решења су $\lambda_{1,2} = 4 \pm 3i$. Одредимо најпре $X_{\text{ком}}$:

$$(A - (4 + 3i)I)M = O \Leftrightarrow \begin{bmatrix} -3i & -3 \\ 3 & -3i \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} a \\ b \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix} \Leftrightarrow \begin{cases} ia + b = 0 \\ a - bi = 0 \end{cases},$$

одакле је $a = bi$, па је $M = \begin{bmatrix} i \\ 1 \end{bmatrix} \alpha$, $\alpha \in \mathbb{C} \setminus 0$. За $\alpha = 1$ имамо

$$\begin{aligned} X_{\text{ком}}(t) &= \begin{bmatrix} i \\ 1 \end{bmatrix} e^{(4+3i)t} = \begin{bmatrix} i \\ 1 \end{bmatrix} e^{4t} \cdot e^{3it} = \begin{bmatrix} i \\ 1 \end{bmatrix} e^{4t} (\cos 3t + i \sin 3t) \\ &= \underbrace{\begin{bmatrix} i \cos 3t - \sin 3t \\ \cos 3t + i \sin 3t \end{bmatrix}}_{X_1(t)} e^{4t} = \underbrace{\begin{bmatrix} -\sin 3t \\ \cos 3t \end{bmatrix}}_{X_1(t)} e^{4t} + i \underbrace{\begin{bmatrix} \cos 3t \\ \sin 3t \end{bmatrix}}_{X_2(t)} e^{4t}, \end{aligned}$$

одакле је опште решење $X(t) = C_1 X_1(t) + C_2 X_2(t)$, односно

$$\left. \begin{aligned} x(t) &= -C_1 e^{4t} \sin 3t + C_2 e^{4t} \cos 3t \\ y(t) &= C_1 e^{4t} \cos 3t + C_2 e^{4t} \sin 3t \end{aligned} \right\}, \quad C_1, C_2 \in \mathbb{R}.$$

□

6. Решити систем

$$\left. \begin{aligned} x' &= 2x - y + 2z \\ y' &= x + 2z \\ z' &= -2x + y - z \end{aligned} \right\}.$$

Решење. Сопствене вредности дате матрице система добијамо из $0 = \det(A - \lambda I) = (\lambda - 1)(\lambda^2 + 1)$, одакле је $\lambda_1 = 1$ и $\lambda_{2,3} = \pm i$. За $\lambda_1 = 1$ једноставно добијамо одговарајуће партикуларно решење $X_1 = \begin{bmatrix} 0 \\ 2 \\ 1 \end{bmatrix} e^t$. За $\lambda_{2,3} = \pm i$ најпре посматрамо систем $(A - iI)M = O$, односно

$$\left. \begin{array}{l} (2-i)a - b + 2c = 0 \\ a - ib + 2c = 0 \\ -2a + b - (1+i)c = 0 \end{array} \right\},$$

чије је решење $(a, b, c) = (-(1+i)\alpha, -(1+i)\alpha, \alpha)$, $\alpha \in \mathbb{C}$. За $\alpha = -1$ добијамо комплексно партикуларно решење

$$X_{\text{ком}} = \begin{bmatrix} 1+i \\ 1+i \\ -1 \end{bmatrix} e^{it} = \begin{bmatrix} \cos t - \sin t \\ \cos t - \sin t \\ -\cos t \end{bmatrix} + i \begin{bmatrix} \cos t + \sin t \\ \cos t + \sin t \\ -\sin t \end{bmatrix}.$$

Ако је $X_2 = \text{Re}(X_{\text{ком}})$ и $X_3 = \text{Im}(X_{\text{ком}})$, онда је опште решење датог система $X = C_1 X_1 + C_2 X_2 + C_3 X_3$, односно

$$\left. \begin{array}{l} x(t) = (C_2 + C_3) \cos t + (-C_2 + C_3) \sin t \\ y(t) = 2C_1 e^t + (C_2 + C_3) \cos t + (-C_2 + C_3) \sin t \\ z(t) = C_1 e^t - C_2 \cos t - C_3 \sin t \end{array} \right\}, \quad C_1, C_2, C_3 \in \mathbb{R}.$$

□